
Simona Hvalič

Odstiranja: Nasilje nad starimi ljudmi

POVZETEK

Zloraba oz. nasilje nad starimi ljudmi je področje, ki se mu šele v zadnjem obdobju posveča več pozornosti. Dejansko pa so tovrstne zlorabe precej razširjene, kar delno potrjujejo tudi podatki, ki jih navaja avtorica. Številni svetovni strokovnjaki, praktiki, raziskovalci o njihovem obsegu le ugibajo, a so si edini, da so vsi obstoječi podatki le vrh ledene gore. Zlorabe oziroma nasilje nad starimi ljudmi se dogajajo v širšem družbenem okolju, najbolj pereče pa je tisto, kar se dogaja za zaprtimi vrati: institucionalne zlorabe ter zlorabe v domačem okolju. Avtorica predstavi tudi nekatere karakteristike žrtev in storilcev zlorabe.

Ključne besede: stari ljudje, zlorabe, nasilje

AVTORICA: Mag. Simona Hvalič je univerzitetna diplomirana sociologinja. Po opravljenem mednarodnem podiplomskem študiju se je zaposlila na Inštitutu Antona Trstenjaka, kjer sodeluje pri različnih raziskovalnih projektih ter pri medgeneracijskih programih za kakovostno starost.

SUMMARY:

Unveiling the elder abuse

Interest in elder abuse and recognition of it as a social problem in need of attention has developed in many countries in the recent years. However, this kind of abuse is still largely hidden. The global statistics are sorely lacking, therefore experts, practitioners, researchers are only guessing about the extent of elder abuse, but they all believe that the existing data and reported cases represent only the tip of the iceberg. The abuses are happening in many environments, but the most concerning are those that are perpetrated behind closed doors, in residential or in domestic settings. The author presents the results of the existing surveys and some of the characteristics of abusers and of abused elderly people.

Key-words: old people, elder abuse, institutional abuse, domestic elder abuse

AUTHOR: Simona Hvalic is a sociologist. After international postgraduate studies she started working at the Anton Trstenjak Institute where she co-operates at diverse research projects and at intergenerational programmes for quality ageing.

Zloraba oz. nasilje nad starimi ljudmi je oblika medosebnega nasilja, ki je bilo pozno prepoznano kot problem, čeprav ima v družbah že dolgo tradicijo. O tem se v zahodnih državah govori šele od sredine osemdesetih let, prej pa je veljalo za tabu temo. Tovrstne zlorabe so tudi

danes v veliki meri skrite, jih je težko odkriti in jih je prijavljenih le malo. Glavni problem leži v tem, da je jedro dogajanja - tako kot tudi pri vseh drugih zlorabah - postavljeno med štiri stene in je skrito pred očmi javnosti ter tako umaknjeno od javnega nadzora. Postaviti stvar, ki se

dogaja na zasebnem področju, v javno sfero, pa predstavlja problem, deloma zaradi odpora zagovornikov družinskih pravic do zasebnosti in varnosti pred državno intervencijo, deloma pa zato, ker postavlja pod vprašaj globoko zakoreninjena prepričanja, kot so na primer: da družina zagotavlja toplo, skrbno okolje za posameznike; da so institucije kraji, kjer lahko stari ljudje varno živijo (Penhale in Parker, 1999).

Zloraba starih ljudi je kompleksno področje, ki zahteva predvsem poenoteno in jasno definicijo. Nema lokrat ljudje pod zlorabe uvrščajo različne neprimerne in nesramne opazke na cesti in v javnem transportu. Vendar pa tarče tovrstnih opazk niso le stari ljudje in niso le mladi tisti, ki se nesramno obnašajo, temveč so tarče in storilci največkrat različnih starosti. Med zlorabe nad starimi ljudmi se pogosto uvršča tudi diskriminacija na delovnem mestu, povezana s starostjo zaposlenih. Kot so ugotavljali avstrijski strokovnjaki (Hörl, 2002), leži jedro napačnega razumevanja zlorabe v tem, da se ljudje pri definiranju zlorabe nad starimi ljudmi praviloma ne osredotočijo na hujše primere, temveč gledajo na problematiko bolj na splošno. Zato je treba poudariti, da omenjena primera in njima podobni ne sodijo v sklop definicij zlorabe nad starimi ljudmi. Seveda pa se je treba zavedati njihovega obstoja in iskati rešitve tudi zanje. Na tem mestu se postavlja vprašanje, kaj potem sploh je zloraba oziroma nasilje nad starimi? Zaplete se že pri izrazu. Strokovnjaki uporabljajo tako izraz nasilje kot tudi zloraba starih ljudi, zato sta v tem tekstu uporabljena oba termina.

Zloraba starih ljudi je problem, ki je veliko bolj kompleksen in zakrit, kot pa sta prej omenjena primera. V mednarodnih strokovnih krogih še niso določili skupne definicije za zlorabo in nasilje nad starostniki, zato sem izbrala definicijo Združenih narodov, ki se glasi takole: »pri zlorabi starih ljudi gre za enkratno ali ponavljajoče se dejanje oziroma neustrezno obnašanje, ki se dogaja znotraj vsakega odnosa, ki temelji

na zaupanju in ki škodi starejši osebi ter jo spravi v nevarnost« (ZN, 2002:4). Bolj preprosta definicija pa je, da je zloraba starih ljudi izraz, ki vključuje vse vrste zlorab in nasilja nad starejšimi osebami (Wolf, 2000). Mednje prištevamo **fizično zlorabo, čustveno ali duševno zlorabo, finančno ali materialno zlorabo, zanemarjanje in spolno zlorabo**. Pogosto se več vrst zlorab oziroma nasilja zgodi istočasno. Nekatere oblike zlorab so še posebej značilne za stare ljudi: tako pride na primer do zanemarjanja (ki je množično in se kaže tudi v osamljenosti) in materialne zlorabe na drugačen način, kot pa v primeru zlorabe otrok in žensk (Penhale in Parker, 1999). Tipičen primer za večplastnost nasilja nad starimi ljudmi je zgodba upokojene Ljubljancanke, ki je imela slabo izkušnjo z akviziterjem. Vse se je končalo precej slabo; gospa je kupila vse, kar ji je bilo ponujeno, samo da bi se znebila nadležnega akviziterja, pri tem pa za plačilo porabila velik del svoje pokojnine. Posledice so segale prek materialne zlorabe, saj se je v gospe sedaj porodil strah, na vrata je vgradila dodatno zaščitno verigo. Ta neljubi dogodek, ki morda izgleda precej nedolžno, je imel precejšnje posledice. Storilci nasilja nad starimi ljudmi pa niso le neznanci, temveč so storilci veliko pogostejše ljudje, ki jih stare osebe dobro poznajo, pogosto so to sorodniki. Nasilje družinskih članov je pogostejše kot nasilje osebja v institucionalnem okolju.

Po predvidevanjih dr. Metke Pentek, predsednice Gerontološkega društva Slovenije, je verjetno ravno materialna zloraba tista, ki je najbolj razširjena v Sloveniji. Vendar pa gre pri tem za precej hujše probleme kot omenjeni dogodek. Nema lokrat si ožji družinski člani ali sorodniki prilastijo denar in stanovanja starih ljudi in ti ostanejo brez osnovnih sredstev za preživetje. Mestno društvo upokojencev Ljubljana (2002) opozarja predvsem na številne primere, ko starejši niso odkupili družbenega stanovanja, temveč so to omogočili svojim bližnjim.

Za lepimi obljubami pa so se žal skrivale druge namere. Tako se danes novi lastniki poslužujejo različnih sredstev, da bi te osebe zapustile njihovo stanovanje. Stari ljudje se soočajo z omejevanjem osnovnih bivalnih možnosti tudi v primerih, ko prepustijo svoje stanovanje dedičem, in s kratenjem stanovanjske pravice, ko gre za najemnike denacionaliziranih stanovanj (Sedmak, 2002).

1. INSTITUCIONALNO NASILJE NAD STARIMI LJUDMI

Do nasilja nad starimi ljudmi prihaja v glavnem za štirimi stenami. Zelo problematično je nasilje v družini, še bolj skrite pa so zlorabe v **institucionalnem okolju**, za katere je še veliko težje priti do konkretnih podatkov.

Institucionalna zloraba je najbolj neraziskano področje zlorab nad starimi ljudmi. V razvitih državah je od 4 do 7% starih oseb v institucionalni oskrbi, kar pomeni, da gre za relativno velik delež ljudi, ki so lahko potencialno izpostavljeni zlorabi v institucijah. V Sloveniji je 3,8% starih ljudi (okrog 11.000) vključenih v domove, ki so polno zasedeni. V teh primerih gre običajno za najbolj občutljivo skupino starostnikov, ki so zelo ranljivi. V institucijah prihaja do zlorab tam, kjer je osebje neustrezno ali pomanjkljivo usposobljeno in je sama institucija slabo vodena. Nevarni so hierarhični odnosi med osebjem ter premalo osebnostnega odnosa med osebjem in oskrbovanci, pretirana delovna obremenitev, pomanjkanje osebja in poklicna izgorelost.

Raziskava v **ZDA** je pokazala, da je 10% negovalnega osebja vsaj enkrat fizično zlorabilo starejšo osebo, medtem ko jih je bilo 36% priča tovrstni zlorabi. 40% osebja je priznalo, da je v zadnjem letu verbalno ozmerjalo starejše oskrbovance, medtem ko jih je bilo 81% priča dušev-

nemu nasilju (ZN, 2002:7). Tudi pri nas se večkrat sliši o zlorabah in nasilju nad starimi ljudmi v ustanovah, toda raziskovalnih podatkov o tem ni; kvečjemu morda kakšen primer izjemoma pristane v dokumentaciji varuha človekovih pravic.

Letna poročila varuha človekovih pravic (1999, 2000) so eden izmed redkih slovenskih uradnih virov, v katerih se vsaj posredno omenja zloraba starih ljudi v institucijah. V poročilih iz leta 1999 in 2000 je omenjenih kar nekaj nepravilnosti v nekaterih socialnovarstvenih zavodih, ki lahko posledično vodijo v zlorabo starih ljudi. Kot so zapisali v poročilu (Letno poročilo, 1999), so jih ljudje ob njihovih obiskih v domovih za starejše opozorili na neugodno razmerje med številom zaposlenih in številom stanovalcev. *»Minimalni kadrovski normativ v domovih za starejše določa, da na eno zaposleno osebo pride 2,5 stanovalca. Toda tudi zaradi stresnega dela (tako rekoč vsakodnevno soočanje s telesnimi in duševnimi invalidi ter umirajočimi) je med delavci veliko bolniške odsotnosti. Pomanjkanje kadrov posledično vodi v slabšo skrb za stanovalce. To še zlasti velja, ker je v zavodih vse več najbolj zahtevne populacije starejših, ki so nameščeni v negovalne oziroma bolniške oddelke. Povečana nesamostojnost, nepokretnost in inkontinenca zahtevajo intenzivnejšo skrb in nego. Nekateri domovi za starejše nimajo dovolj zaposlenih, da bi nepokretnim stanovalcem vsaj občasno omogočali bivanje na prostem, v naravi. V enem od obiskanih zavodov so stanovalci trditev uprave, da nepokretni v ugodnih vremenskih razmerah redno vsak teden vozijo na svež zrak, zanikali ter povedali, da nekateri na posteljo priklenjeni stanovalci niso bili zunaj že vse leto.«*

Ob obisku v več domovih za starejše so prišli tudi do zaskrbljujočih podatkov o tem, da stanovalci kot bolniki pri zdravstveni niso vedno obravnavani pod enakimi pogoji in na enak način kot bolniki, ki niso v domskem varstvu. Slišali

so očitke, da »je stanovalec iz bolnišnice odpuščen hitreje, ker naj bi zanj poskrbeli v domu za starejše, ali pa iz istega razloga v zdravstveni zavod sploh ni sprejet,« ter »da zelo starih in umirajočih, čeprav potrebnih hospitalizacije, ne sprejmejo v bolnišnico«. Omenjeno ravnanje pomeni kršitev bolnikove pravice do kakovostnega zdravstvenega varstva. V domovih za starejše praviloma ni zagotovljena časovno nepretrgana storitev kakovostnega zdravstvenega varstva. V večini domov je zdravnik ves čas prisoten le v dopoldanskem času, zato niso redki primeri, ko zdravnik odredi zdravljenje kar po telefonu, ne da bi bolnika sploh videl. Medicinske sestre morajo pogosto same odločati o nujnih primerih in nosijo nesorazmeren del bremena zdravstvene nege, kar pa lahko vpliva na kakovost zdravstvenih storitev.

Opozorili so še na nekaj. »V nekaterih socialnovarstvenih zavodih, zlasti na zaprtih, bolniških in negovalnih oddelkih, prihaja do omejevanja prostosti oziroma gibanja s privezovanjem na posteljo (fiksacija), s prisilnim jopičem, z mrežno posteljo.« Uporaba tovrstnih ukrepov je le izjemoma upravičena. To mora biti res skrajno sredstvo, ki je lahko odrejeno le v interesu same prizadete osebe, ne pa morda zaradi večje udobnosti osebja, še manj pa kot način kaznovanja. Praviloma mora biti ukrep nujen zaradi zdravljenja, podana mora biti torej zdravstvena indikacija. Vsaka uporaba prisilnih sredstev, vključno z različnimi oblikami fiksacije oziroma privezovanja, mora biti zabeležena v posebni evidenci (registru), vzpostavljeni v ta namen, pa tudi v osebni spisu prizadete osebe, kar naj bi omogočalo nadzor nad tovrstnimi ukrepi.

V vročih poletnih dneh se v domovih pojavlja še ena potreba, ki je tako osnovna, da nanjo v prvem trenutku ne bi niti pomislili. To je potreba po zaužitju zadostne količine vode. Ker je stanovalec predvsem na oddelkih za nepokretne veliko, zaposlenih pa premalo, stari ljudje ne dobijo zadostne količine tekočine.

2. NASILJE NAD STARIMI LJUDMI V DRUŽINSKEM OKOLJU

Pomanjkanje statističnih podatkov s področja nasilja nad starejšimi ljudmi je zgovoren dokaz o tem, kako je to področje slabo raziskano. Še tiste maloštevilne raziskave s tega področja pa včasih dajejo različne, celo nasprotujoče si podatke. Kljub temu pa rezultati vseh potrjujejo razširjenost problematike. Vse v nadaljevanju omenjene raziskave so bile izvedene med ljudmi, do katerih so raziskovalci lahko prišli in ki so bili dovolj zdravi in psihično sposobni odgovarjati na vprašanja. Dejstvo pa je, da so najbolj ranljiva skupina telesno in duševno bolne stare osebe, ki so odvisne od drugih in včasih celo izolirane. To pa je skupina ljudi, do katerih raziskovalci niso uspeli priti, zato so domneve o veliko večjih dejanskih številkah zlorab več kot upravičene.

Zlorabe, ki so zajete v spodaj omenjenih raziskavah, so obravnavale zlorabe v domačem okolju. Tu običajno prihaja do zlorab s strani negovalca/skrbnika, ki je najpogosteje odrasel otrok ali pa partner. Razloge za tovrstno nasilje je treba iskati v **družbenih spremembah in ekonomskih pritiskih** na družino (ZN, 2002:7). Na nasilje nad starimi ljudmi pa vplivajo tudi **osebni in medosebni dejavniki**.

Študije v ZDA, Kanadi, VB in Avstraliji so pokazale, da je zlorabljenih od 3% do 10% starejših ljudi. V **ZDA** je po ocenah strokovnjakov vsako leto zlorabljenih od 4% (en milijon) do 10% starejših oseb (65+) (www.calregistry.com/resources/eldabpag.htm, Collins, Bennett, Hanzlick, 2000, Alton, 1996). Raziskava v **Bostonu** (Pillemer and Finkelhor, cit. v Wolf, 2000) je pokazala, da je bilo **zlorabljenih 3,2% starih oseb**. Treba je opozoriti, da raziskovalci niso spraševali o finančni zlorabi, kar vpliva na manjši odstotek zlorab v končnih izsledkih. Sicer pa se je kot najpogostejše pokazalo fizično nasilje (2,2% starih iz vzorca), verbalno nasilje

(1,1% starih ljudi), 0,4% starih ljudi pa je bilo zanemarjenih. Kot zanimivost naj navedem, da so bili v 58% storilci zakonski partnerji žrtev, v 24% pa je šlo za odrasle otroke. Običajno je namreč med storilci večji odstotek odraslih otrok kot pa zakonskih partnerjev.

Podobna raziskava v **Kanadi** je pokazala, da je bilo **zlorabljenih 4% starih ljudi**, med katerimi je večina utrpela materialno nasilje (Podnieks, v Wolf, 2000). V **finski** raziskavi se je pokazalo, da je bilo **zlorabljenih 5,4% starih ljudi**, po podatkih iz raziskave, opravljene v **Veliki Britaniji** (Benett in Kingston, 1993), pa je bilo **5% starih ljudi žrtev verbalne zlorabe in okoli 2% fizične in materialne zlorabe**. V raziskavi (Comijs in drugi, v Wolf, 2000), opravljene v **Amsterdamu** in sicer po vzoru bostonske raziskave, se je pokazalo, da je bilo med anketiranimi v zadnjem letu **zlorabljenih 5,6%**. Najpogostejša oblika je bila verbalna zloraba (3,2% anketiranih), sledile pa so ji materialna zloraba (1,4%), fizična zloraba (1,2%) in zanemarjanje (0,2%).

V **kanadski** raziskavi se je pokazalo, da je **zanemarjanje** najpogostejša oblika zlorabe tako v skupnosti kot v domačem okolju: v 55% prijavljenih primerov je šlo za zanemarjanje, medtem ko je šlo za fizično zlorabo v 15% ter v 12% za finančno izkoriščanje (ZN, 2002:7). Situacija v **ZDA** (za leto 1996) je bila podobna, saj je bilo zanemarjanje najpogostejša oblika zlorabe starejše osebe (55% vseh prijav); fizična zloraba je bila na drugem mestu (14,6% vseh prijav). O čustveni zlorabi je poročalo 7,7% prijav, spolne zlorabe pa so bile manj številčne (0,3% zlorab). V **ZDA** število prijav sicer močno narašča. Leta 1986 je bilo prijavljenih 117.000 zlorab nad starimi ljudmi v domačem okolju, leta 1996 pa jih je bilo že 293.000 (Tatara in Kuzmeskus, 1996). Vendar pa ni jasno, ali je prišlo do 150% povečanja v prijavah zaradi naraščanja števila stare populacije ali zaradi povečane javne zavesti in strokovnih izobraževal-

nih naporov. Strokovnjaki domnevajo, da je prijavljena le vsaka peta zloraba. Kljub temu da gre le za ugibanja, pa vsekakor drži, da so obstoječi podatki le vrh ledene gore.

V manj razvitih državah sveta je o tovrstnih zlorabah še manj statističnih podatkov. Različni viri v Indiji na primer poročajo, da je fizično zlorabljenih 4% ljudi iz ruralnega območja, medtem ko je neka druga raziskava pokazala, da je v urbanem območju kar 20% anketiranih omenilo, da so bili zanemarjeni v domačem gospodinjstvu. V Argentini so odstotki še višji, saj je 45% starih ljudi, anketiranih v mestu, omenilo, da so bili zlorabljeni; najpogostejša je bila duševna zloraba. V Braziliji je bilo med prijavljenimi zlorabami 35% fizičnih, duševnih in materialnih zlorab, medtem ko je šlo v 65% za družbeno nasilje (tj. negativen odnos družbe do starih ljudi, slaba vladna politika do starejših) (ZN, 2002:7).

Zanimiva je tudi ameriška raziskava, v kateri so se ukvarjali z vplivom zlorab na žrtve zlorab (vpliv na umrljivost) in ki je pripeljala do šokantnih podatkov. V raziskavi so primerjali podatke letne zdravstvene raziskave v enem izmed mest v **ZDA** s poročili o zlorabi starih ljudi, ki jih je imela lokalna agencija, ki se je ukvarjala z zlorabami (Lachs in drugi, cit. v Wolf, 2000). Raziskovalce je zanimala *stopnja umrljivosti zlorabljenih in nezlorabljenih starih ljudi*. V trinajstem letu od začetka raziskave je bilo živih še 40% starih ljudi iz skupine nezlorabljenih, medtem ko je bilo le še 9% živih med njihovimi zlorabljenimi sovrstniki. Raziskovalci so preučili druge možne dejavnike (npr. starost, spol, prihodki, socialna podpora itd.), ki naj bi vplivali na višjo umrljivost med zlorabljenimi ljudmi, a niso našli nobenega drugega dejavnika, ki bi vplival na njihovo večjo umrljivost. Zato so prišli do sklepa, da lahko zlorabe povzročijo izjemen stres, ki predstavlja dodatno nevarnost za večjo umrljivost. Omenili pa so tudi možnost, da imajo lahko tudi intervencije jav-

nih služb škodljive posledice na zdravstveno stanje zlorabljenih.

Naj ob tej raziskavi omenim dogodek, ki se je dogodil v enem izmed slovenskih mest. Mama je živela s sinom alkoholikom, ki se je do nje nasilno obnašal in jo celo zaprl v hišo, v kateri sta živela. Ob ukrepu ustreznih služb so mamo odpeljali v dom za stare, kjer se je dobro vživela. Problem pa je še vedno predstavljal sin, ki jo je obiskoval in bil ob teh obiskih vedno tudi verbalno nasilen. V domu mu obiskov niso mogli preprečiti, tako se je zloraba nadaljevala naprej. Mama je kmalu umrla, čeprav ni imela resnih zdravstvenih težav. Morda je na njeno smrt vplivala zloraba, kateri je bila izpostavljena, morda pa je umrla zaradi posledic starosti ali pa skritih bolezni, ki nimajo nič skupnega z zlorabo. Kakorkoli že, to so le domneve. Bistvo pa je, da se dogajajo zlorabe tukaj, med nami in imajo lahko katastrofalne posledice.

3. ZAKAJ SO PODATKI TAKO REDKI IN NETOČNI?

Starejši ljudje prikrivajo dejansko dogajanje zato, ker se bojijo institucionalizacije, maščevanja, sramote, zadrege, ker želijo zaščititi storilce pred posledicami njihovega dejanja ali zaradi prepričanja žrtev, da so si to zaslužile. Poleg tega pa osebe, ki imajo težave z govorjenjem, ne morejo niti jasno povedati, kaj se dogaja (ZN, 2002:6). Dodatni razlog za molk je v tem, da se starejše osebe ne počutijo zlorabljene ali pa ker si želijo ostati v stikih z družino, z vnuki. Stari zlorabljeni ljudje se tudi bojijo izgube ekonomske varnosti, predvsem pa ne spregovorijo zaradi čustvene stiske ob dejstvu, da je njihov otrok tisti, ki je nasilen do njih (stiska je prehuda, da bi jo zadržali, zato jo potlačijo).

Zdravniki, patronažne sestre, socialni delavci in drugi strokovnjaki se pri delu s starimi ljudmi srečujejo s primeri zlorab. Poleg tega, da je

to področje tako novo, da niti ni ustrezne mreže institucij, kamor bi zlorabljene stare ljudi lahko napotili, pa se strokovnjaki znajdejo še v dodatni stiski. Nema lokrat se namreč zgodi, da jih stare osebe prosijo, naj nikomur ne omenijo, kaj se jim dogaja, naj ničesar ne storijo. Njihov poklicni kodeks pa jim zapoveduje, da morajo varovati osebne informacije posameznikov. Zapoved k molčečnosti je torej še ena ovira na poti k reševanju problema nasilja.

4. ŽRTVE IN STORILCI

Z naraščanjem števila starih ljudi, predvsem žensk, se je povečala ranljivost za zlorabe. Če gledamo v absolutnih številkah, vidimo, da je v stari populaciji delež starih žensk veliko večji kot delež moških, kar pomeni, da jih je tudi več v nevarnosti pred zlorabami. V Sloveniji je med populacijo starejšo od 60 let 61% žensk, v populaciji starejši od 80 let je žensk že 72% (SURS, 1998).

Ko govorimo o zlorabah, se ne moremo izogniti dvema dimenzijama – spolu in starosti. Obstajajo različna mnenja o tem, ali so **žrtve nasilja** oziroma zlorab pogosteje moški ali ženske. Mnogi strokovnjaki so zapisali, da so žrtve običajno ženske, starejše od 75 let (Whittaker, 1995, Penhale in Parker, 1999). V tem jim pritrjujejo nekatere evropske, kanadske in ameriške raziskave, rezultati drugih pa kažejo ravno nasprotno. Tako je bilo po ocenah norveških strokovnjakov na Norveškem med 60% in 80% žrtev domačega nasilja starih žensk (Weber, 2000). V eni izmed ameriških raziskav je bilo med zlorabljenimi 68% žensk (Tatara, 1993, cit. v Penhale in Parker, 1999), medtem ko je zgodnejša bostonska raziskava pokazala, da je bila večina žrtev moških (52%) (Pillemer in Finkelhor, 1988, v Penhale in Parker, 1999). Obstajajo še druge raziskave, v katerih se je pokazalo, da se vse bolj povečuje delež zlorabljenih moških, starejših

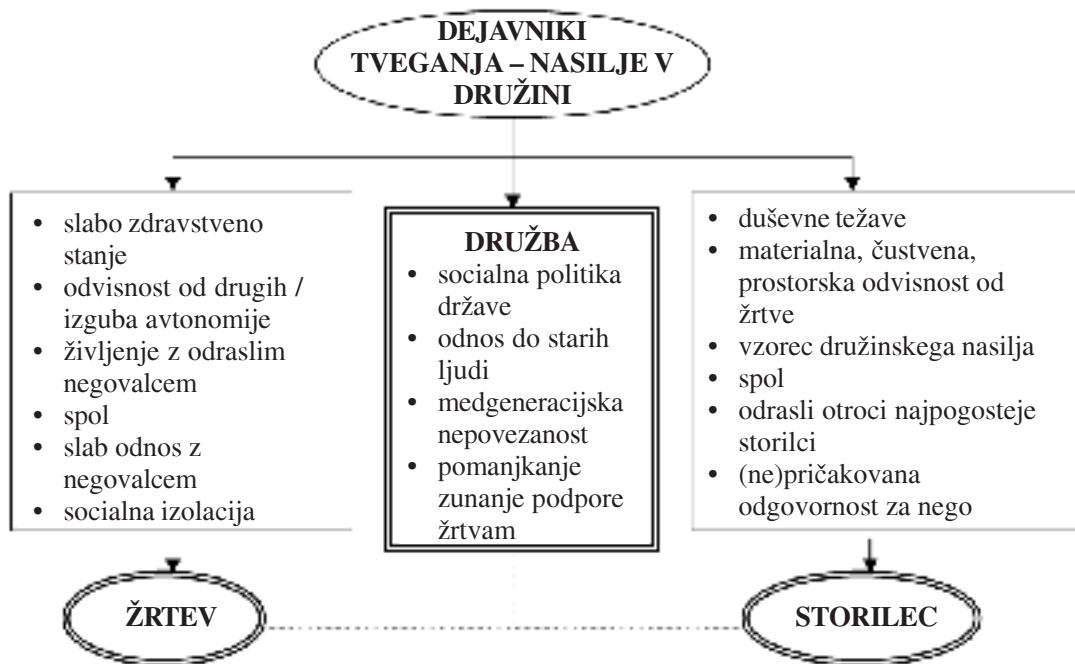
od 80 let (McCreadie in Quigley, 1999, Wolf, 1999, cit. v Penhale in Parker, 1999). Vendar pa kljub nasprotujočim si podatkom ne gre pozabiti, da je delež starih žensk veliko večji kot delež starih moških, tako da je v absolutnih številkah ne glede na morebitni izenačen odstotek zlorabljenih več žensk kot moških.

Potrebno je tudi poudariti, da ženske običajno utrpijo veliko resnejše zlorabe in poškodbe kot moški, zaradi česar mogoče bolj pogosto potrebujejo zdravniško pomoč. Ženske so pogosteje fizično zlorabljene, medtem ko so pri moških pogostejše duševne zlorabe (Penhale in Parker, 1999). Pri reševanju te problematike je torej potrebno upoštevati spol, saj je z njim povezana tudi narava zlorab.

Ekonomska odvisnost starih žensk od svojega partnerja ali od odraslih otrok je v tujini precej pogost pojav in ni redek v Sloveniji, čeprav je bila zaposlenost danes starih žensk razmeroma visoka. V sedanjih starih generacijah je kljub temu veliko žensk, ki imajo malo ali pa nič delovne dobe in zato dobivajo minimalne prejem-

ke, ki jim ne omogočajo samostojnega in neodvisnega življenja. To pa seveda pomeni, da je odhod iz okolja, kjer so žrtve zlorabe, nesprijetna rešitev. Ekonomska odvisnost ima torej pomembno vlogo pri preprečevanju zlorab v starosti. Umik iz domačega okolja je za žrtev nasilja neizvedljiv tudi iz drugih razlogov - poleg sramote bi najverjetneje pomenil prekinitev stika z lokalnim okoljem, v katerem živijo, ogrozil bi tudi stike z drugimi družinskimi člani itd.

Raziskave o tem, ali so moški ali ženske pogosteje storilci zlorabe, prav tako kažejo nasprotujoče izsledke. V ZDA je trend zadnjih dveh desetletij pokazal, da se spolne razlike na tej točki vse bolj izničujejo, medtem ko so na Norveškem odkrili, da je 70% nasilnežev moških (Weber, 2000). Ne glede na zgoraj omenjene podatke, pa med moškimi in ženskimi storilci zlorab prihaja do razlik v naravi nasilja oziroma zlorab; moški običajno uporabijo fizično in duševno nasilje, ženske pa so bolj pasivne in so najpogosteje odgovorne za razne oblike zanemarjanja.

Najpogostejši storilci nasilja v domačem okolju so **odrasli otroci** (v ZDA je l. 1996 37% vseh storilcev spadalo v to kategorijo). Evropske študije (Lamura in drugi, 2001, Lewinter, 1999, Hojnik-Zupanc in drugi, 1996, Hvalič, 2001 itd.) so pokazale, da so ženske, običajno hčerke ali pa snahe tiste, ki morajo najpogosteje prevzeti vlogo neformalne negovalke za ostarele starše, sorodnike. Ta vloga je lahko ob neustreznih pomoči in pomanjkljivih informacijah pretežka, kar lahko vodi k zlorabi stare osebe. Kot sem že omenila, so ženske pogosteje odgovorne za zanemarjanje, do tega pa lahko pride zavedno (aktivno zanemarjanje) ali pa nezavedno (pasivno zanemarjanje). Stalni stres, prevelika obremenitev in nerazumevanje s starejšo osebo, katero negujejo, so dejavnik tveganja za nasilje nad starimi osebami.

Rizična skupina, ki pogosteje izvaja nasilje nad starimi ljudmi, so negovalci oziroma negovalke, ki so alkoholiki ali pa uživajo druge droge. Potencialni storilci zlorab so tudi negovalci z duševnimi težavami ali pa isti, ki so odraščali v patološki družini. Švedski raziskovalci (Grafstrom, Norberg, Wimblad, 1992, v Penhale in Parker, 1999) so v svoji raziskavi med negovalci starejših ljudi na Švedskem našli potrditev za takšno dinamiko: zlorabljeni otroci ali ženske se z zlorabo nad starim sorodnikom na neki način maščujejo za tisto, kar so morali sami utrpeli. Godkin (1989, cit. v Alton, 1996) pa je v raziskavi odkril, da je imelo 40,7% negovalcev zlorabljenih starih ljudi duševne težave, medtem ko je tovrstne težave omenilo le 5,3% negovalcev, ki niso zlorabili starih ljudi, za katere so skrbeli.

V Sloveniji je Nadja Frelih-Jelševar (1997) opravila analizo dvajsetih primerov nasilja odraslih otrok alkoholikov nad starši. V večini primerov so starši spadali v skupino, ki je že kategorizirana kot stari ljudje. Te družine že v osnovi niso bile zdrave, temveč je nasilnež običajno odraščal v neugodnih domačih razme-

rah. Kot je na podlagi dolgoletnih poklicnih izkušenj ugotavljala avtorica, starši rešujejo svojo stisko tako, da se prilagodijo na neugodne razmere ali pa se umaknejo. Le redko pride do izselitve nasilnega otroka, saj se bojijo in jih je sram, kaj bodo rekli drugi. Starši dolgo časa prenašajo predvsem lažje oblike nasilja in zaprosijo za pomoč šele, ko so življenjsko ogroženi. Raziskava je potrdila tudi ugotovitve raziskav s tega področja: da je oseba, ki zlorablja oz. storilec finančno, čustveno in prostorsko odvisen od zlorabljene osebe.

5. KAKO NAPREJ?

Kljub temu da so prej omenjene nacionalne statistične raziskave dale neenotne, včasih celo nasprotujoče si izsledke, pa se je pokazalo, da so zlorabe vsakdanja realnost mnogih starih ljudi. Ta problematika, ki seže daleč v zgodovino, zato zahteva večjo javno pozornost in obravnavo kot jo je imela do sedaj. Medtem ko so v zahodnevropskih državah in v ZDA že naredili konkretne korake v boju proti tovrstnim zlorabam, pa je Slovenija šele na začetku poti. Na nedavni okrogli mizi, ki je bila sploh prva s tega področja, smo si bili strokovnjaki in obiskovalci edini, da je treba o nasilju nad starimi ljudmi začeti javno govoriti in interdisciplinarno iskati rešitve. V reševanju problema zlorab nad starimi morajo sodelovati tako politiki (z uvajanjem ustrezne socialne politike) kot tudi praktiki, ki delajo neposredno s starimi ljudmi (zdravstvo, sociala itd.). Pomembna pa je tudi vloga civilne družbe in nevladnih organizacij.

V poročilu Združenih narodov (ZN, 2002) so zapisali nekaj splošnih ukrepov za reševanje te problematike. Pomemben prostor so namenili izobraževanju in povečevanju zavesti o zlorabah nad starimi ljudmi. Na ta način se namreč presegajo tabuji, ustvarja se preventiva in prekinja se zarota tišine o tej problematiki.

Kako konkretno se je treba lotiti te problematike, je naloga, ki slovenske strokovnjake še čaka. Kljub nekaterim specifikam nasilja nad starimi ljudmi pa so predlogi in opažanja o nasilju nad ženskami, omenjeni v poročilu varuha človekovih pravic v Sloveniji (Letno poročilo, 1999), aktualni in uporabni tudi pri obravnavanju problematike družinskega nasilja nad starimi ljudmi: »*Odnos družbe do nasilja je potreben temeljite spremembe. Odpravljati je treba nevednost o tej obliki nasilja. Država bi morala oblikovati politiko usklajene pristopa k reševanju problema nasilja v družini in pomoči žrtvam z aktiviranjem učinkovitejše socialne mreže, tudi v sodelovanju z nevladnimi organizacijami in sploh civilno družbo. Prepogosto namreč opažamo, da ženske, ki doživljajo nasilje, v svojem boju za rešitev iz nasilne situacije ostajajo same, brez ustrezne podpore širše skupnosti in okolja. K takšnemu stanju pogosto pripomore tudi dejstvo, da ženske nasilnih dejanj nad njimi ne prijavljajo. V tej zvezi je pomembno usposabljanje socialnovarstvenega in zdravstvenega osebja za prepoznavanje primerov nasilja nad ženskami in za ustrezno ravnanje z ženskami, žrtvami nasilja. Širiti je treba zavedanje o resnosti problematike nasilja in o tem, da vse oblike nasilja nad ženskami, tako telesno kot duševno in spolno, pomenijo kršitev človekovih pravic. Pomembno vlogo ima pri preprečevanju nasilja preventivno delovanje. Na nasilje pa se je treba ustrezno odzivati tudi s kaznovalno politiko, pri čemer ni nujno, da ostrejšje obravnavanje storilcev zmanjšuje število storjenih nasilnih ravnanj.*« (Letno poročilo 1999:26) Pomembna je tudi *pomoč neformalnim negovalcem v družini*, saj zaradi nevednosti, stresa, materialne stiske včasih posežejo po tem skrajnem in neopravičljivem dejanju – nasilju nad osebo, ki jo negujejo.

Pri institucionalnem nasilju, ki so mu včasih izpostavljeni stari ljudje, so potrebni drugačni

ukrepi. Predvsem je treba *povečati število zaposlenih in izboljšati medčloveške odnose znotraj zavodov*. Stanovalce zavodov je treba *informirati* (z brošuro) *o njihovih pravicah in dolžnostih*, kar je praksa v tujini. Ob nastanitvi v zavodu jim je treba zagotoviti spoštovanje temeljnih človekovih pravic, med katerimi imajo posebno mesto pravice do zasebnosti, lastnega življenjskega sloga, informiranosti in soodločanja. Hkrati imajo starejše osebe pravico do kakovostnih storitev in aktivnosti, ki zagotavljajo prijazno in čim bolj brezskrbno, varno in srečno preživljanje starosti (Letno poročilo, 1999). V poročilu varuha človekovih pravic so pozvali tudi h gradnji manjših zgradb za domove za starejše. V velikih domovih namreč obstaja nevarnost, da pride do brezosebnih odnosov tako med stanovalci kot med njimi in osebjem. To pa ima lahko škodljive učinke na stanovalce in na ravnanje z njimi (Letno poročilo, 1999).

Pomembno je tudi, *da se stari ljudje otresejo sramu zaradi zlorabe in o njej začnejo govoriti* (Snoj, 2002). Za to pa je bistvena *odprtost družbe in zunanja družbena podpora žrtvam zlorabe*. Spremeniti se mora odnos do starih ljudi, predvsem pa *se morajo izboljšati povezave med vsemi tremi generacijami – mlado, srednjo in staro*. Povezanost med njimi namreč ni pomembna le zaradi preprečevanja osamljenosti in izmenjave izkušenj ter znanj, temveč tudi zato, da se generacije med seboj bolje spoznajo. Medsebojno nerazumevanje namreč vodi v konflikte in v vse večjo odtujenost. Kot so pokazale raziskave, *pa so ravno slabi odnosi in nerazumevanje med žrtvijo in storilcem eden pogostejših dejavnikov tveganja pri zlorabi starih ljudi*. Prepad med generacijami lahko vodi k zlorabam tako nad starimi ljudmi kot tudi k tistim, ki jih stari ljudje izvajajo nad svojimi negovalci. Zato je pomembno *preventivno razvijati medgeneracijske programe in vzpodbujati sožitje med generacijami*. Dober primer tovrstnih po-

vezav je širjenje skupin starih za samopomoč in družabništva s starim človekom, ki že desetletje poteka v Sloveniji.

O zlorabi starih ljudi je torej treba javno spregovoriti in čim hitreje sprejeti ukrepe in rešitve, ki bodo vodile k zmanjšanju in reševanju nasilja. Število stare populacije se namreč naglo povečuje, s tem pa tudi število ljudi, ki so bolj ranljivi in izpostavljeni zlorabam.

LITERATURA:

Alton, Julie L. (1996): *Abuse of Elders. School of Occupational Therapy and Physical Therapy, University of Puget Sound.* http://otpt.ups.edu/Gerontological_Resources/Gerontology_Manual/Alton_J.htm

Collins, Kim A., Bennett, Allan T., Hanzlick, Randy (2000): *Elder Abuse and Neglect. Autopsy and Medicine. Vol. 160. No. 11, June 12.*

Freljh-Jelševar, Nadja (1997): *Nasilnost odraslih otrok alkoholikov do staršev in njihova obravnava v centru za socialno delo Ljubljana Moste-Polje. Ljubljana: diplomatska naloga. Visoka šola za socialno delo.*

Hojnik-Zupanc, Ida, Ličen, Nina, Hlebec, Valentina (1996): *Zaključno poročilo za pomoč na domu v Ljubljani kot temelj za oblikovanje mreže informacijsko-koordinacijskih telekomunikacijskih centrov v Sloveniji. Ljubljana: FDV, Center za prostorsko sociologijo – IDV.*

Hörl, Josef (2002): *National Report on elder abuse in Austria. Institute of Sociology: University of Vienna, Ministry of Social Security and Generations.*

Hvalič, Simona (2001): *Care of the elderly between family and the state – A comparative analysis of Denmark, Italy and Slovenia. Ljubljana: FDV, magistrsko delo.*

Hvalič, Simona (1999): *Kvaliteta življenja starejših žensk. Ljubljana: diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, str. 88-89.*

Lamura, G., Melchiorre, M.G., Quattrini, S., Mengani, M. (2001): *Il ruolo della donna nell'assistenza familiare agli anziani – Rapporto sulla situazione nel Comune di Ancona. Ancona: Istituto di Ricovero e cura a carattere scientifico (I.N.R.C.A.), Dipartimento ricerche gerontologiche.*

Lewinter, Myra (2001): *Spreading the burden of gratitude: elderly between family and the state. Copenhagen: Sociologisk Institut. Ph. D. dissertation.*

Penhale, Bridget, Parker, Jonathan (1999): *Elder abuse and older men: towards an understanding. COE-Strasbourg: Seminar: Men and Violence against women; 7-8 October.*

Sedak, Marjan (2002): *Nasilje nad starejšimi v mestu. Prispevek za okroglo mizo na temo »Nasilje nad starejšimi«, Ljubljana, maj, 2002. Mesta zveza upokojencev Ljubljana.*

Snoj, Tina Nika (2002): *Zamolčano: nasilje nad starejšimi. Babica, zakaj imaš tako velike oči?. Jana, 22.1.2002, št.4.*

SURS (1998): *Slovenija v številkah. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Maj.*

Tatara, Toshio, Kuzmeskus, Lisa (1996): *Trends in Elder Abuse in Domestic Settings. Elderly Abuse Information Series, No.2, www.elderabusecenter.org/basic/fact2.pdf.*

ZN (2002): *Abuse of older persons: recognizing and responding to abuse of older persons in a global context – Report of the Secretary General. Economic and Social Council. United Nations. E/CN.5/2002/PC/2.*

Weber, Suzanne: *Violences contre les femmes agee en occident.* [http://perso.club-internet.fr/sexisme/livreviolence.htm#violences.](http://perso.club-internet.fr/sexisme/livreviolence.htm#violences)

Whittaker Terri (1995): *Gender and Elder abuse. V: ur. Arber, Sara in Ginn Jay: Connecting gender and ageing: A sociological approach.*

Wolf, Rosalie (2000): *Introduction: The nature and scope of elder abuse.* [http://www.asaging.org/generations/gen-24-2/intro.htm.](http://www.asaging.org/generations/gen-24-2/intro.htm)

(2001): *Letno poročilo 2000 varuha človekovih pravic – Republika Slovenija. Ljubljana: Šesto redno letno poročilo. www.varuh-rs.si.*

(2000): *Letno poročilo 1999 varuha človekovih pravic – Republika Slovenija. Ljubljana: Peto redno letno poročilo. www.varuh-rs.si.*

(1999): *Letno poročilo 1998 varuha človekovih pravic – Republika Slovenija. Ljubljana: Četrto redno letno poročilo. www.varuh-rs.si.*

(1998): *Letno poročilo 1997 varuha človekovih pravic – Republika Slovenija. Ljubljana: Tretje redno letno poročilo. www.varuh-rs.si.*

(2002) – *Prispevek za okroglo mizo na temo »Nasilje nad starejšimi«, Ljubljana, maj, 2002. Mesta zveza upokojencev Ljubljana.*

[www.calregistry.com/resources/eldabpag.htm.](http://www.calregistry.com/resources/eldabpag.htm)

www.opdv.state.ny.us/about_dv/fss_spanish/ol-der_span.htm – *Las mujeres mayores de edad y la violencia domestica.*

[http://freespace.virgin.net/man.web/aea/what.htm.](http://freespace.virgin.net/man.web/aea/what.htm)

[www.crha-health.ab.ca/hlthconn/items/elder-ab.htm.](http://www.crha-health.ab.ca/hlthconn/items/elder-ab.htm)

[www.efmoody.som/miscellaneous/elderlyabuse.html.](http://www.efmoody.som/miscellaneous/elderlyabuse.html)